

Ведмідський О.В.,
канд. юрид. наук, проректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОЦЕДУРИ ПОСВІДЧЕННЯ ЗАПОВІТУ

Інститут складання заповіту в цивільному праві явище не нове, проте своєї популярності набуває лише в останні роки. Юридична практика свідчить про значне збільшення звернень до нотаріусів з метою складання заповіту.

Порядок посвідчення нотаріусами заповітів регламентується нормами Цивільного кодексу України, Закону України «Про нотаріат», Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5, та іншими нормативними актами.

У цивільному праві поняття заповіту є багатозначним, розглядається і як правочин, і як вид та підстава спадкування, і як розпорядження фізичної особи на випадок смерті.

Згідно зі ст. 1233 Цивільного кодексу України, заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Його значення полягає в тому, щоб визначити порядок переходу майна, майнових прав та обов'язків до певних осіб, який буде існувати після смерті заповідача.

Як правочин заповіт є одностороннім, тобто вчиняється стороною, яка зазвичай представлена однією особою, за винятком спільного заповіту подружжя, в якому спадкодавець представлений двома особами – чоловіком і дружиною. Заповіт є правочином майнового характеру, тобто його змістом є розпорядження майном і майновими правами, зроблене заповідачем. Між тим включення до заповіту різного роду немайнових розпоряджень безпосередньо не робить заповіт недійсним. Ці твердження справедливі і для сучасного цивільного права України. Має право на існування і заповіт, який містить лише розпорядження немайнового характеру.

Суб'єктом заповіту може бути тільки фізична особа з повною цивільною дієздатністю, тобто особи, обмежені в цивільній дієздатності або визнані судом недієздатними, права на заповіт не мають. Причому законодавець пов'язує право на заповіт саме із повною цивільною дієздатністю, а не з віком досягнення повноліття. Тому мають право на заповіт і неповнолітні, яким надана повна цивільна дієздатність, або ті, що вступили у шлюб до досягнення повноліття. Не має права на заповіт неповнолітній, якого суд обмежив або позбавив права самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами.

Сутність юридичної конструкції заповіту визначає, що його суб'єктом

може бути тільки фізична особа, тому неприпустимими є заповіти юридичних осіб та інших учасників цивільних відносин. Згідно з ч.1 ст.1257 ЦК, заповіт, складений особою, яка не мала на це права, є нікчемним.

Наступною особливістю заповіту є суто особистий характер його укладання, що виключає будь-яке представництво в цій сфері. Представники, які діють на підставі довіреності або на іншій підставі, не мають права укладати заповіти від імені особи, яку вони представляють. Це правило також стосується зміни і скасування заповіту.

Право на заповіт є невідчужуваним правом фізичної особи, елементом її цивільної правоздатності. Законодавство України виходить з неприпустимості будь-яких обмежень права на заповіт. Реалізуючи право на заповіт, заповідач має можливість заповідати майно будь-яким особам, на свій розсуд визначати частки спадкоємців у спадщині, позбавити спадщини одного, кількох чи усіх спадкоємців за законом, не вказуючи при цьому причин такого позбавлення, а також включити до заповіту інші розпорядження, передбачені ст. 1235 ЦК України, скасувати або змінити заповіт.

Згідно зі ст. 1237 ЦК України, заповідач має право зробити у заповіті заповідальний відказ, тобто адресоване спадкоємцю розпорядження, яким на останнього покладається обов'язок вчинити певну дію на користь однієї чи кількох осіб. Сенс заповідального відказу полягає в тому, щоб з усієї сукупності майнових прав та обов'язків, які складають спадщину, відокремити для відказоодержувача якесь право чи декілька прав, але без передачі йому пропорційної частини обов'язків.

Зі змісту ст. 1237 ЦК України випливає, що суб'єктами виконання заповідального відказу можуть бути спадкоємці як за заповітом, так і за законом, щодо яких складено заповіт. Відказоодержувачами можуть бути будь-які особи: як спадкоємці за законом, так і сторонні особи.

Як показує практика, найбільш поширеним заповідальним відказом є надання права проживання у квартирі або жилому будинку, який заповідається, певній особі.

Згідно з ч. 2 ст.1238 ЦК України, відказоодержувач отримує лише право користування майном, зазначеним у заповідальному відказі, а тому не може розпоряджатися ним – продавати, заповідати або іншим чином передавати ще якійсь особі.

Згідно зі ст. 1244 ЦК України, заповідач має право призначити іншого спадкоємця на випадок, якщо спадкоємець, зазначений в заповіті, помре до відкриття спадщини, не прийме її або відмовиться від її прийняття чи буде усунений від права на спадкування, а також у разі відсутності умов, визначених у заповіті (ст.1242 ЦК України).

Згідно зі ст. 1247 ЦК України, заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складання. При цьому час складання заповіту має бути зазначений в самому тексті заповіту (до підпису заповідача), а в посвідчувальному написі зазначається час підписання заповіту заповідачем, що

має бути пізнішим, ніж час складання.

Заповіт має бути особисто підписаний заповідачем. Якщо особа не може особисто підписати заповіт, він підписується відповідно до частини четвертої статті 207 ЦК України. Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, визначеними у статтях 1251–1252 ЦК України.

При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається.

Нотаріус посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. Нотаріус може на прохання особи записати заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним. Тобто заповідач перед своїм підписом на заповіті повинен зазначити «Заповіт прочитано вголос і власноручно підписано» і це не повинно бути надруковано в тексті заповіту за допомогою технічних засобів, оскільки не узгоджується з вимогами ч. 2 ст. 1248 ЦК України.

Пункт 10 глави 9 розділу 1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України передбачає, що особа, яка не володіє мовою, якою виготовлено документ, підписується тією мовою, якою вона володіє. Сам факт підписання заповідачем заповіту іноземною мовою може свідчити про те, що заповідач взагалі не володіє мовою, якою складено заповіт, а нотаріус не вжив належних заходів для перекладу заповіту на мову, якою володіє заповідач. Зазначене може призвести до визнання заповіту недійсним, оскільки заповідач не розумів значення сформульованого в заповіті волевиявлення. Таким чином, якщо заповідач власноручно написав фразу про прочитання ним заповіту іноземною мовою і зазначив своє прізвище, ім'я та по батькові, то в посвідчувальному написі необхідно зазначити про засвідчення вірності усного перекладу тексту заповіту нотаріусом або здійснити письмовий переклад тексту заповіту на іноземну мову та його засвідчити.

Якщо заповідач унаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за дорученням заповідача він може бути підписаний іншою фізичною особою. Деякі нотаріуси зазначають в тексті заповіту, що заповіт підписаний за дорученням заповідача.

Фізична особа, на користь якої заповідається майно, не має права підписувати заповіт за заповідача.

Нотаріус при посвідченні заповіту зобов'язаний роз'яснити заповідачу зміст статті 1241 Цивільного кодексу України про право на обов'язкову частку у спадщині та зміст статті 1307 Цивільного кодексу України щодо нікчемності заповіту на майно, яке є предметом спадкового договору.